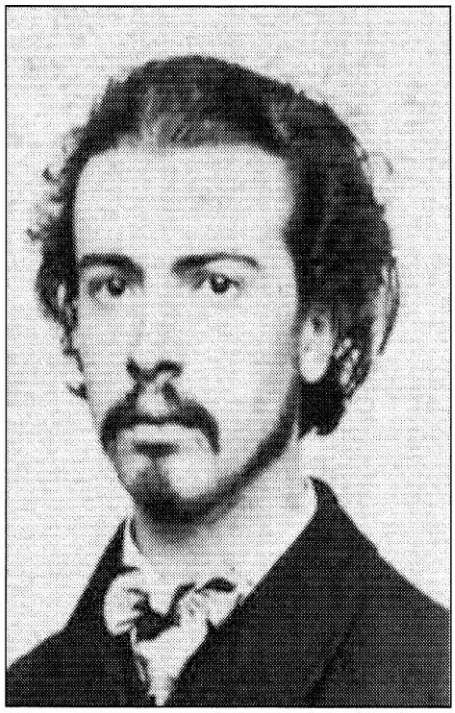
Nozeman's Leidse erfgenamen
Temminck (1820-1858), Schlegel (1858-1884) deel 3

Chris van Deursen

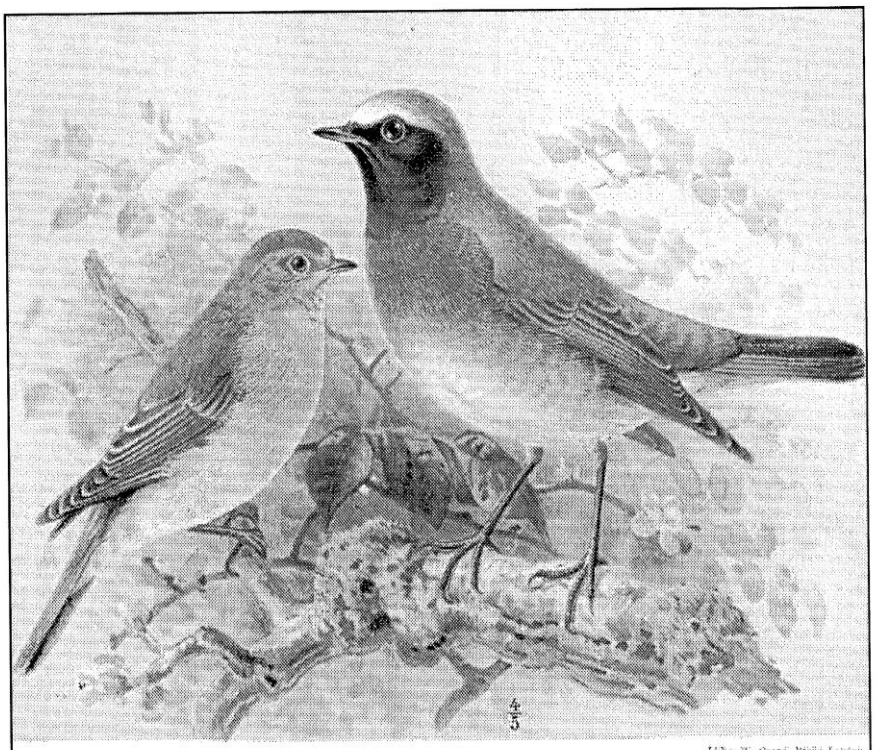
Topvogelschilder Johannes Gerardus Keulemans (in Engeland genoemd John Gerrard) (8 juni 1842, Rotterdam - 29 maart 1912, Londen) was zoon van een passementwerker (iemand die belegsels, borduurwerk, tressen, of garnering van goud- of zilverdraad maakt om die op kleding te bevestigen). Hij leerde ook dat beroep, kreeg een artistieke opvoeding en van zijn vader erfde hij belangstelling voor de natuur. Al vanaf 1861 had hij contacten met de administrateur van het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden, F.A. Verster. Die tipte hij, als hij bij poeliers vogels of eieren aantrof, die misschien van waarde voor het Leids museum konden zijn. Ook zocht hij nesten en maakte van meer bijzondere melding. Later kreeg hij ook contact met de directeur dr. H. Schlegel. Die was ornitholoog en schilderde ook vogels. Hij stimuleerde en enthousiasmeerde Keulemans en beschouwde hem als zijn protegé. In de Leidse collectie zijn veel handschriften en gegevens over Keulemans te vinden. Schlegel ontdekte in hem een naturalist met bijzondere kwaliteiten. Later gaf hun relatie een definitieve wending aan Keulemans' leven. Keulemans bezocht verschillende Europese landen en vestigde zich in Brussel als passementwerker. Hij schreef op 7 november 1864 aan Schlegel of die misschien afgekeurde vogelhuiden had om de veren daarvan voor dameshoeden te gebruiken. In die brief liet hij Schlegel ook weten toch niet erg veel voor het passementvak te voelen en veel meer te zien in reizen, ontdekken en schilderen. Deze ontboezeming maakte blijkbaar veel indruk op Schlegel, die ongetwijfeld parallellen zag met zijn eigen ontwikkeling. Hij vroeg, vrijwel per kerende post, of Keulemans er voor voelde de Duitse entomoloog dr. Dohrn (die in het museum werkte) op een expeditie en verzamelreis naar West-Afrika te vergezellen en te assisteren. Binnen een paar dagen stond Keulemans bepakt en gezakt op de stoep van het museum. Op deze reis deed Keulemans, net 22 jaar oud, veel ervaring op. De reis naar West-Afrika, die als hoofddoel had de Kaapverdische Eilanden en Prinseneiland (Ilha do Principe), ongeveer 4.000 km verwijderd van de Golf van Guinee, eindigde voorjaar 1866. Dorhn publiceerde in datzelfde jaar een ornithologisch verslag over die reis in het "Nederlands Tijdschrift voor Dierkunde". Keulemans had de kans om in het wild levende dieren te bestuderen en te schilderen, zoals hij dat wilde en ontdekte nieuwe en exotische vogelsoorten. Hij maakte nog verschillende tochten naar naburige

Johannes Gerardus Keulemans
Foto omstreeks 1870

eilanden en naar het vasteland van West-Afrika. Op Prinseneiland bestudeerde hij onder meer de Grijze Roodstaartpapegaai (Psittacus erithacus). In die tijd verzamelde elke ornitholoog ook vogels, eieren en nesten. Keulemans koesterde een ruimere vogelbeschermingsgedachte. Toen hij een Fransman ontmoette, die in drie maanden meer dan 5000 vogels had gevangen om die in Lissabon aan de man te brengen, vroeg Keulemans hem er een aantal de vrijheid te geven. Tijdens de studiereis in Afrika kreeg hij gele koorts, waarvan hij spoedig genas toen hij terugkeerde van Sierra Leone naar Prinseneiland. Hij kreeg al snel een grote reputatie als ornitholoog. Schlegel zag veel in Keulemans en stelde hem op 16 juli 1866 tijdelijk aan als 2e assistent tegen een jaarwedde van *f* 600,-. Schlegel schreef op 26 april 1866 aan Keulemans: "Ik acht het overbodig U te doen opmerken, dat aangezien Gij geene wetenschappelijke opleiding hebt genoten die tot deze betrekking [van 2e assistent] vereischt wordt, ik eene groote verantwoordelijkheid op mij heb genomen die alleen is te regtvaardigen door de goede verwachting, die ik omtrent U koester en waarin ik hoop door U niet te worden te leur gesteld".

Op 24-jarige leeftijd trouwde hij met Engelina Spoor uit Voorschoten. In Leiden illustreerde Keulemans F. Pollen's publicaties over Madagaskar, waarvan de eerste aflevering in 1867 het licht zag. Zijn voortreffelijke afbeeldingen kregen al snel Europese bekendheid. In 1868 besloot Keulemans ontslag te vragen "aangezien hem in het buitenland (Engeland) als teekenaar van dieren, vooral van vogels, vooruitzigten waren geopend waardoor hij vermeende zijn maatschappelijke positie te verbeteren en die mitsdien door hem waren aangenomen in te gaan met 1 Augustus dezes jaars'." Keulemans diende zijn verzoek echter te laat in, maar Schlegel zag kans om hem te laten vertrekken. De curatoren bleken alsnog bereid Keulemans' ontslagaanvrage per 1 augustus 1868 te accepteren.

REDSTART.
Ruticilla phœnicurus, *Macg.*

Hij begon met het schrijven en illustreren van zijn eerste boek "Onze Vogels in Huis en Tuin", dat in Nederland het meest bekende werk van zijn hand werd. De drie delen verschenen tussen 1869 en 1876 en bevatten 200 handgekleurde litho's, juwelen van zijn kunst. Keulemans verhuisde van Rotterdam naar Voorschoten en weer later naar Utrecht. Hij werkte aanvankelijk in Nederland ook voor Engelse opdrachtgevers. De Britse ornitholoog R. Bowlder Sharpe, bibliothecaris van de Zoological Society of London, en vanaf 1872 vogelconservator van het British Museum, haalde Keulemans over naar Engeland te komen. Eind 1869 vertrok hij met vrouw en dochtertje Engeline en kinderverzorgster naar Engeland. Zijn eerste zoon werd in 1870 geboren en het daar opvolgende jaar kreeg hij een tweede dochter. In Engeland kreeg hij naam en faam, maar verder dan beroemdheid kwam het niet, want het fortuin dat hij eigenlijk verdiende kreeg hij nooit. De familie leefde in Londen een typisch Victoriaanse levensstijl. Kort na de geboorte van het zesde kind, in 1876, stierf zijn eerste vrouw. In 1877 hertrouwde hij met Arabella Miley. Uit dit tweede huwelijk werden acht kinderen geboren. Over zijn verblijf in Frankrijk, buiten zijn werkbezoeken aan de Jardin des Plantes, bibliotheek en museum in Parijs, is weinig bekend. In huis omringde hij zich met vogels. Een Grauwe Vliegenvanger vloog er rond en

hield zo de kamer vrij van muggen en vliegen. Een Pimpelmees sliep altijd in een rol papier, terwijl hij zijn eten vaak met een Spreeuw deelde. Hij hield vele kooivogels en uit zijn boeken blijkt dat hij daarmee veel ervaringen opdeed. Ondanks zijn beperkte opleiding beheerste hij niet alleen Nederlands en Engels, maar sprak ook Frans, Duits en Portugees. De familie hield van muziek en Keulemans kende ongeveer twintig opera's uit zijn hoofd en speelde goed cello. Hij was ook in astronomie en spiritisme geïnteresseerd.

In totaal moet Keulemans zo'n 20.000 maal een vogel hebben afgebeeld (95% van zijn werk was vogelillustratie) en hij leverde magnifieke bijdragen aan zo'n 150 boekwerken en vele wetenschappelijke artikelen. Stel de productie van een afbeelding, met voorstudies, op 2-3 dagen werk dan heeft hij minstens 40-60 duizend dagen geïllustreerd, ofwel 10 – 16 jaar. Een enorme prestatie. Heel veel vogels zag hij nooit in levenden lijve. Dat hij ze meestal treffend wist uit te beelden komt zeker door zijn ervaring als preparateur. Sommige soorten daarentegen zijn overduidelijk naar museumpreparaten geschilderd.

In die tijd grote namen als Baker, EC. Stuart, W.L. Buller, W.V. Legge, D.G. Elliott, A. Koenig, T. L.P. Lilford, de gebroeders C.H.T. & G.F.L. Marshall, St. G. Mivart, L.W. Rothschild, G. Schlegel (zoon van H. Schlegel), G.E. Shelley, H.E. Dresser, F. du Cane Godman en A. Grandideur kozen Keulemans als (mede-) illustrator. Boeken met meer dan honderd illustraties van zijn hand zijn er vele, met als absolute topper 'A History of the Birds of Europe' van H.E. Dresser (verschenen tussen 1871-1896), waarvoor hij niet minder dan 678 afbeeldingen leverde. 'The Birds of Australia' in 12 delen, van G.M. Mathews, telt 163 afbeeldingen van zijn hand. Drie delen van A. Grandidier over de vogels van Madagascar bevatten 183 afbeeldingen van Keulemans. Naumann's "Naturgeschichte der Vogel Mitteleuropas" telt 173 illustraties en de tweedelige "Monograph of Turdidae" van H. Seebohm en R.B. Sharpe 149 kleurenplaten. Zijn eigen boeken zijn "Onze Vogels in Huis en Tuin" (3 delen) met Nederlandse tekst en 200 afbeeldingen en "A Natural History of Cage Birds" (4 delen) met 24 afbeeldingen. Andere Nederlandse boeken met zijn werk zijn J.P. Snelleman & P.J. Veth (1887): "Midden-Sumatra: Kennis der Fauna" en "Het Vogeljaar" van Jac. P. Thijsse uit 1904. Veel van die werken behoren tot 's werelds fraaiste (vogel-)boeken en zijn nu uiterst kostbaar.

Zijn grote wens om in Amerika de ontwikkeling van het werk van natuurschilder John James Audubon te bestuderen ging nooit in vervulling. Rond 1880 stond hij op de top van zijn kunnen. Hij had of nam niet de tijd om, zoals Archibald Thorburn of Audubon, prachtige achtergronden te schilderen. Hij deed dat uiterst spaarzaam. Thorburn en de Deen Henrick Grönvold worden als zijn navolgers beschouwd en ook

Joseph Smit uit Lisse. Die laatste schilderde heel knap zoogdieren, maar veel minder goed vogels. In 1982 verscheen een complete biografie van deze grote Nederlandse vogelschilder in een bijzondere uitgave van 112 bladzijden (formaat 23 x 34cm) met 27 kleurplaten uitgegeven. Er zijn maar 475 stuks in de verkoop gebracht. Elk boek is genummerd en gesigneerd door de auteurs C.J. Coldewey en T. Keulemans. Een Engelse nazaat. De prijs ervan bedroeg toen f 350,- , maar is nu al een veelvoud daarvan.